

JYRKI PAASKOSKI

Miksi Vanha Suomi yhdistettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan?

Dosentti Jyrki Paaskoski pohtii Vanhan Suomen suuriruhtinaskuntaan liittämisen taustaa ja problematiikkaa.

■ Tärkeä kysymys Aleksanteri I:n Vanhan Suomen yhdistämismotiiveista on askarruttanut Kansallisarkiston entistä pääjohtajaa Kari Tarkiaista (HAik 4/2009) ja valtiosääntöoikeuden dosentti Aki Rasilasta (HAik 2/2010). Tarkiaisen mukaan yhdistämisen päämotiivi oli filantrooppinen eli Vanhan Suomen lahjoitusmaatalonpoikien kehnoksi käyneen aseman korjaaminen, kun taas Rasilainen pitää filantrooppista selitystä mahdottomana ja nostaa tärkeimmäksi tekijäksi keisarin halun ulottaa Porvoon päätökset koskemaan myös Uudenkaupungin (1721) ja Turun (1743) rauhoissa Venäjään liitettyä Viipurin kuvernementtia eli Vanhaa Suomea.

Sekä Tarkiaisen että Rasilaisen mielestä Vanhan Suomen liittämistä suuriruhtinaskuntaan voidaan selittää yhdellä Aleksanteri I:n päämotiivilla. Todennäköisesti yhdistämistä puoltavia tekijöitä oli kuitenkin useampia. Keisarin motiivia tukevat aihetodisteet ja toisen käden lähteet ovat sen verran aukollisia, että niiden perusteella on

vaikea nostaa yhtä yhdistämismotiivia ylitse jonkin toisen. Lähteitä analysoimalla voidaan kuitenkin havaita, että lahjoitusmaakysymys oli kiinnostanut keisaria jo vuosikausia ennen kuin ajatus hallinnollis-oikeudellisen kokeilun ulottamisesta Vanhaan Suomeen tuli ajankohtaiseksi. Lisäksi yhdistämispäätöksen poliittinen ajankohta joulukuussa 1811 on otettava huomioon aivan kuten Rasilainen artikkelinsa lopussa korostaa.

Tarkastelen seuraavassa kaikkia kolmea eli filantrooppista, hallinnollis-oikeudellista ja poliittista argumenttia. Oman tutkimushistoriani vuoksi painopisteeni on ensisijaisesti lahjoitusmaaproblematiikassa, ja toista selitystä pohdin lähinnä Vanhan Suomen yhdistämisen merkitystä koskevan historiankirjoituksen kautta. Poliittista argumenttia käsittelen lyhyesti, koska siihen perustuvat ajatukseni ovat yleiseen tutkimuskirjallisuuteen perustuvia tulkintoja. Esittelen kuitenkin yhden uuden alueellisesti läheisen mutta ajallisesti hieman vanhemman yhdistämisesimerkin, joka voi valaista venäläisten toimia Suomen suunnalla 1809 ja 1811.

Aleksanteri I ja Vanhan Suomen lahjoitusmaat

Aikalaiset tiesivät hyvin, että Aleksanteri I suhtautui kielteisesti maaorjuuteen. Pian valtaannousunsa jälkeen 1801 hän armahti maaorjuutta kirjassaan *Matka Pietarista Moskovaan* (1790, suom. 2007) voimakkaasti kritisoineen ja tästä syystä Siperiaan karkoitettun A. N. Radištševin. Keisari halusi estää maaorjuuden venäläisten piirteiden leviämisen keisarikunnan ei-venäläisiin

osiin, ja työ oli helpointa aloittaa niillä alueilla, jossa käytännön venäläiset piirteet eivät olleet vielä täysin vakiintuneet. Aleksanteri I:n motiivi oli eittämättä myös flantrooppinen, mutta taustalla vaikuttivat keisarikunnan yleistä hyötyä ja turvallisuutta sekä kansantalouden kehittämistä koskevat ajatukset.

Aleksanteri I aloitti uudistuspolitiikkansa 1802 ja 1804 kohdentamalla Viron ja Liivinmaan kuvernementteihin lait, jotka takasivat talonpojille tilojen perinnöllisen nautinta-oikeuden ja suojan, ettei heitä myytäisi venäläiseen tapaan maaorjina ilman maata. Lakien taustalla olivat talonpoikien aseman heikentyminen ja lisääntynyt väkivalta, jotka olivat työllistäneet ylenmäärin Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegiota, Venäjän Hallitsevaa senaattia ja armeijaa 1700-luvun lopulta lähtien. Jatkossa Viron (1816) ja Liivinmaan (1819) talonpoikia koskevat uudet lait takasivat heille henkilökohtaisen vapauden. Käytännössä tämä merkitsi maaorjuuden periaatteellista purkamista, kun balttilaiset talonpojat saivat vapaan muutto- ja avioitumisoikeuden.¹

Vanhan Suomen lahjoitusmaatalonpojat eivät tosin olleet maaorjia, mutta heidän asemansa oli heikentynyt kartanotalouden tehostumisen myötä aivan kuten Baltiassakin. Donataarin ja talonpoikien välisen kontraktikäytännön yleistymisen 1770-luvulta lähtien oli tosiasiaa sulkenut kruunun pois verosuhteen määrittelystä, vaikka muodollisesti kontrahdit oli hyväksyttävä alioikeuksissa. Uudesta käytännöstä oli seurannut runsaasti monimutkaisia vuosikausiksi venähtäneitä ja usein jopa Hallitsevaan senaattiin asti päätyneitä oikeusjuttuja.

Aleksanteri I:n hallituskauden alussa arvioitiin, ettei lahjoitusmaaongelmaa saataisi pois päiväjärjestyksestä ratkaisemalla yksittäisiä oikeusjuttuja. Tarvittiin laajempi selvitys Vanhan Suomen lahjoitusmaiden maanluonnoista ja verotuksesta, minkä jälkeen harkittaisiin jatkotoimenpiteitä. Tätä varten asetettiin 1802 erityinen Tarkastuskomitea (ns. Äldre komittén), jolle tosin annettiin muitakin selvitystehtäviä. Komitea oli riitainen, eikä se saanut aikaiseksi lahjoitusmaaongelmaa selventävää eikä toteut-

tamiskelpoista ehdotusta. Ajallisesti rinnakkaiset Liivinmaan ja Viron esimerkit osoittavat, että talonpoikien olojen parantaminen ja nimenomaan maaorjuuden venäläisten piirteiden leviämisen estäminen oli Aleksanteri I:n keskeinen tavoite. Se oliko keisarilla jo tässä vaiheessa mielessään jonkinlainen Vanhan Suomen lahjoitusmaatalonpoikien oikeudet määrittävä laki, jää toistaiseksi odottamaan lisätutkimuksia.²

Aleksanteri I oli hyvin perillä Vanhan Suomen lahjoitusmaatalonpoikien tilanteesta. Keisari puuttui henkilökohtaisesti Valkjärven Veikkolan donaation oikeusjutun käsittelyyn kesäkuussa 1810 keskeyttämällä sen ja siirtämällä tapauksen tutkinnan lakikomissionsa kahdelle nuorelle juristille G. H. Hehnille ja K. W. Zimmermannille. Selvityksen tuloksena keisari antoi 10. huhtikuuta 1811 käskykirjeen, jonka mukaan Veikkolan donataari ei saanut nostaa talonpoikien veroja, ja ongelman ratkaisemiseksi oli selvitettävä lahjoitusmaan maanluonto.³

Hehn ja Zimmermann liittivät mietintöönsä ilmeisesti alkuperäisen toimeksiantonsa mukaisesti laajan selvityksen lahjoitusmaiden maanluonnosta ja verotuksesta. On perusteltua olettaa, että mietintö päätyi Aleksanteri I:lle tai ainakin sen ydinkohdat selostettiin hänelle, koska huhtikuun 10. päivän (1811) keisarillisessa käskykirjeessä peruutettiin Hehnin ja Zimmermannin ohjeiden mukaisesti kaksi aikaisemmin annettua lahjoitusmaaaukaasia. Mietinnöstä voidaan poimia yksi paljon puhuva lainaus, joka kertoo sen, että toivomus lahjoitusmaatalonpoikien aseman pikaisesta ratkaisusta oli nostettu esiin.

1. Juhan Kahk (1999), *Baron und Bauer im Baltikum. Versuch einer historisch-phänomenologischen Studie zum Thema "Gutsherrschaft in den Ostseeprovinzen"*, 117–132. Ks. Myös Juhan Kahkin osuuksia *Eesti talurabva ajalugu 1* (1992), 591–614. Maaorjuudesta luopuminen lainsäädäntöteitse toteutettiin myös Preussissa 1807.

2. Jyrki Paaskoski (1997), *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826*.

3. J. R. Danielson-Kalmari (1911), *Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen*, 75–76.

Siten on siis valitettavasti pelättävä, että vanhan Suomen talonpojista, joilla persoonallisesta vapaudestaan ei enää ole muuta jäljellä kuin se oikeus, ettei heitä saa yksitellen eikä ilman maata myydä, suurin osa ennen pitkää on fyysisesti häviävä, puhumattakaan siitä siveellisestä alentumisesta, jota niin mielivaltainen kohtelu välttämättömästi tuo mukanaan ja josta monessa paikoin tätä maata jo on liiaksikin jälkiä nähtävinä. Niin tapahtuu, ellei ajoissa ryhdytä tehokkaisesti toimiin meidän tässä kuvaamiemme onnettomuuksien ja kurjuuksien ehkäisemiseksi.⁴

Hieman ennen Veikkolan oikeusjutun keskeyttämistä keväällä 1810 G. M. Armfelt oli jättänyt valtiosihteeri M. M. Speranskin välityksellä keisarille toimitettavaksi muistionsa *Apperçu de la situation actuelle de la Finlande*, jossa sivuttiin myös Vanhan Suomen kysymystä. Elof Tegnérin mukaan Armfeltin saapuminen Pietariin toukokuussa 1811 oli yhteydessä tähän keisaria kiinnostaneeseen muistioon ja nimenomaan sen Vanhaa Suomea koskevaan osuuteen. Tapaamisessa Armfelt sai kuulla Aleksanteri I:n olevan valmis Vanhan ja Uuden Suomen yhdistämiseen ja myöntämään Viipurin kuvernementille ”saman konstituution ja samat vapauden muodot” kuin Suomen suuriruhtinaskunnalle, mikä Rasilaisen mukaan oli koko yhdistämisen päämotiivi.⁵

Kesällä ja alkusyksystä 1811 Armfelt valmisteli keisarin pyynnöstä Vanhan Suomen liittämistä keräämällä tietoja alueen hallinnosta, oikeudenhoidosta ja taloudellisista oloista. Lokakuussa 1811 hän kirjoitti mientintönsä *Réflexions sur la Réunion de l’Ancienne et de la Nouvelle Finlande*, jonka hän esitteli keisarille marraskuun alussa 1811.⁶ Armfelt kirjoitti 5. marraskuuta 1811 tapaamisestaan keisarin kanssa puolisolleen Hedvig De la Gardielle seuraavasti:

”Olen syönyt päivällistä hovissa, työskennellyt illalla keisarin kanssa, ja lopultakin saanut päätettyä vanhan ja uuden Suomen yhdistämisen, mikä on todellakin suuri saavutus ja ihmiskunnalle ei mikään pieni voitto, sillä nuo onnettomat olennot vanhas-

sa Suomessa voivat siten toivoa saavansa takaisin yhteiskunnan turvaaman elämän (*existence civile*) ja päästä pois raakalaisuudesta.”⁷

Lainauksen perusteella voidaan todeta, että ainakin Armfeltille lahjoitusmaatalonpoikien aseman parantaminen oli tärkeä yhdistämisen motiivi. Asia vaivasi häntä myös henkilökohtaisesti, sillä huhtikuussa 1812 Armfelt osti kenraalimajuri Aleksei Kopievin Hiitolan Pukinniemen donaation päätökseen eroon yhdestä hankalimmasta venäläisestä donataarista ja yhdistämisen vastustajasta. Taloudellisesti kauppa oli järjetön, ja Armfeltin elämäkerran kirjoittaneen Carl von Bonsdorffin mukaan teko olikin lähinnä filantrooppinen.⁸

Yhdistämisen filantrooppista selitystä kannattava Matti Klinge on arvellut, että keisarin tavoitteena olisi ollut ”ehkä tuoda suomalainen järjestelmä talonpoikaisvapauksineen ihan Pietarin porteille näyteikkunaksi”. On myös mahdollista, että Pukinniemen ostoon tarvittava kauppasumma olisi tullut keisarin kassasta, joskin Klinge on myöhemmin epäillyt tätä. Armfeltin miehtinnössä yhdistämistä perusteltiin tyrannimaisilla ja voitontavoittelussaan villipetomaisilla lahjoitusmaaisännillä, joita hän kutsui ”iilimadoiksi”. Todennäköisesti keisari jakoi nämä samat mielipiteet, sillä tuskinpa Armfelt olisi ilmaissut asiaa näin suosrukaisesti ilman keisarin hyväksyntää ja tukea.⁹

4. Danielson-Kalmari (1911), 80.

5. Elof Tegnér (1894), *Gustaf Mauritz Armfelt, III*, 252–260; Carl von Bonsdorff (1932), *Gustaf Mauritz Armfelt, III, Levnadskildring*, 106–111.

6. Handlingar rörande Viborgs läns återförening med övriga Finland 1811–1812, mk VAY 1059–1060, G. M. Armfeltin kok, KA. Ks myös Jyrki Paaskoski (1997), ’G. M. Armfelt och Gamla Finland’, *HTF*, 304–307.

7. ”Jag har ätit middag på hovet, arbetat med kejsarn i afton och äntel. fått desiderat om gamla och nya Finlands förening, som är ett verkel. stort opus och för mänskligheten ej en liten vinst, ty de olyckel. varelserne i gamla Finland kunna därigenom hoppas att återfå en existence civile och komma ut ur sin förfäring.” – G. M. Armfelt vaimolleen Hedvig De la Gardielle Pietarista 5.11.1811, Armfeltin kok, KA.

8. Von Bonsdorff (1932), 328–329.

9. Matti Klinge (1980), *Bernadotten ja Leninin välissä*, 78–80, lainaus 80. Tässä on käytetty teoksen toista painosta.

Valtiosihteeri Speranskilla oli tärkeä rooli yhdistämispäätöksen taustalla, sillä hän laati Armfeltin mietintöjen pohjalta valtakunnanneuvoston eri departementtien puheenjohtajista koostuvalle erikoiskomissiolle yhdistämistä puoltavan esityksen. Tavoitteena oli yhdenmukaistaa Vanhan Suomen siviililait, jotka olivat aiheuttaneet epäselvyyksiä lahjoitusmaiden maanhallintakysymyksissä, ja palauttaa alueelle ruotsalaiset veronormit, joita oli noudatettu vuoteen 1784 asti. Samalla raskaaksi käyneistä Katarina II:n alue- ja paikallishallinnon viimeisistä rippeistä voitaisiin luopua. Speranski uskoi, että yhdistämismanifestilla voitiin ratkaista monta hankalaa ongelmaa, ja samalla vastuu niiden toteutuksesta siirtyisi suuriruhtinaskunnan virkamiehille.¹⁰

Vanhan Suomen yhdistäminen suuriruhtinaskuntaan tarjosi Aleksanteri I:lle mahdollisuuden ratkaista lahjoitusmaakysymys ilman erillistä lainsäädäntöä. Ulottamalla suuriruhtinaskunnassa noudatetut lait ja käytännöt Vanhaan Suomeen keisari uskoi myös lahjoitusmaatalonpoikien aseman kohentuvan, ja samalla hallinto- ja oikeuslaitosta tavattomasti rasittaneet lahjoitusmaariidat päättyisivät. Vanhan Suomen yhdistämistä koskevassa jälkimmäisessä, niin sanotussa Viipurin läänin järjestämisasetuksessa (19/31.12.1811) lahjoitusmaajärjestelmä oli näkyvästi esillä, mutta se määriteltiin ruotsalaisen käsitteistön kautta. Aleksanteri I:n oletus ei kuitenkaan toteutunut, ja tammi-kuussa 1825 eli hieman ennen kuolemaansa hän asetti erityisen lahjoitusmaakomitean, joka jätti mietintönsä Nikolai I:lle. Tuloksena oli vuoden 1826 lahjoitusmaukaasi eli niin sanottu musta manifesti, jonka mukaan talonpojat saivat pitää henkilökohtaisen vapautensa, mutta menettivät perintöoikeuden tiloihinsa ja muuttuivat lampuodeiksi.

Vanhan Suomen ”palauttajat”

Rasilainen puolestaan katsoo, että yhdistämisen päämotiivi oli Aleksanteri I:n pyrkimyksessä ulottaa kustavilaiset vuoden 1772 hallitusmuoto ja 1789 yhdistys- ja vakuuskirja Vanhaan Suomeen ja laajentaa hallituskokeilua Porvoossa toteutettujen suuntavi-

vojen mukaisesti tulevassa Viipurin läänissä. Rasilainen viittaa kirjoituksessaan Y. S. Yrjö-Koskiseen ja J. R. Danielson-Kalmariin, jotka molemmat näkivät Vanhan Suomen liittämisen ennen kaikkea ”palauttamisena” alkuperäiseen kansalliseen yhteyteensä.

Molemmat professorit arvioivat Vanhan Suomen historiaa siitä näkökulmasta, miten Venäjä oli edistänyt tai estänyt suomalaiskansallisen hengen kehittymistä ja kansakunnan kypsymistä kohti valtionmuodostusta. Vanhan Suomen kohdalla tuloksena oli pitkä luettelo kaikenlaisesta kurjuudesta, joka alkoi lahjoitusmaista ja päättyi Katarina II:n alue- ja paikallishallintouudistukseen (1784) sekä vuonna 1797 alkaneisiin väenottoihin. Kansallisen historiakäsityksen mukaan Vanha Suomi oli hyvä esimerkki siitä, että kyseessä oli ollut kansakunnan kehittymisen kannalta väärä tie. Siksi Aleksanteri I:n päätös Vanhan Suomen yhdistämisestä oli kuin taivaan lahja, jota Yrjö-Koskinen luonnehti teoksessaan *Suomen kansan historia* seuraavasti:

Ainoa keino, millä uutta elämänvoimaa saatettaisiin vuodattaa tähän Suomesta eronneeseen kappaleeseen, oli yhdistää se jälleen suomalaiseen emämaahan.¹¹

Sortovuosien aikana 1800- ja 1900-luvun taitteessa historiantutkimuksen tehtäväksi tuli suuriruhtinaskunnan autonomisen aseman ja maantieteellisen alueen puolustaminen. Puolustustaistelun molemmat osat yhdistyivät Vanhassa Suomessa, jossa noudatetut ruotsalaiset lait ja privilegit osoittivat sen kuulumista läntiseen sivistyspiiriin. Tutkimuksessaan *Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen* (1894, 1911) Danielson-Kalmari halusi Vanhan Suomen esimerkin avulla osoittaa, ettei ruotsalaisten

10. ”O soedenii staroj Finljandii pod odno imenovanie i odin obraz upravlenija”, Sredi že nahoditsja nekotorje bumagi M. M. Speranskogo po upravleniju Finljandiju 23.2.1812 (1811–1812), 1–33., Gosudarstvennyj Sovet, Osobyj komitet predsedatelej departementov (1810–1812), d. 15, o. 16, f. 1164, RGIA, mf NL 26, KA. 11. Yrjö Koskinen (1933), *Suomen kansan historia*, 685–690, lainaus 690. Tässä on käytetty teoksen kolmatta painosta.

lakien ja venäläisten käytäntöjen sekamuodosta voinut syntyä toimivaa kokonaisuutta. Tämä kehityskulku saatiin katkaistua Aleksanteri I:n yhdistämismanifestilla, jota edelsivät Sprengportenin, Anjalan miesten ja David Alopaeuksen esitykset sekä lopulta Armfeltin ja Speranskin konkreettiset suunnitelmat. Samalla Vanha Suomi sai palvella historiallisena esimerkkinä ja ajankohtaisena todisteena siitä, että yleisvaltakunnallisen lainsäädännön ulottaminen Suomen suuriruhtinaskuntaan oli vaarallista ja johtaisi analogianomaiseen tilaan Vanhan Suomen aseman kanssa.

Vuonna 1931 ilmestyneen *Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen* -artikkelikokoelmansa neljännessä niteessä Danielson-Kalmari jatkoi sen taistelun kuvaamista, jonka hän oli päättänyt Viipurin läänin palauttamista (1911) käsittelevään tutkimukseensa. Nide oli omistettu ”Idän ja lännen taistelulle Karjalassa”, ja keskeisimmiksi teemoiksi Danielson-Kalmari nosti lahjoitusmaakysymyksen jatkovaiheet ja Viipurin läänin ”silpomissuunnitelmat”. Esipuheessaan Danielson-Kalmari korosti sitä, että Suomen suuriruhtinaskunnan (valtion) perustaminen oli ollut välttämätön edellytys Vanhan Suomen yhdistämiselle:

Vuosikymmenet vierivät, venäläiset olot ja laitokset juurtuivat maakunnassa [Vanhassa Suomessa] yhä lujemmalle, tulevaisuuden taivas synkistyi synkistymistään. Maaorjuuden kauhut olivat jo ovella. Silloin yleiseurooppalaiset valtaseikat ja niiden yhteydessä nimenomaan myöskin Suomen kansan sisäinen kehitys johtivat Venäjään yhdistetyn, mutta omien lakiansa mukaan hallittavan Suomen valtion perustamiseen. Tämä tapaus tuotti myös Länsi-Karjalan kansalle pelastuksen. Keisari Aleksanteri I – Mikael Speranski ja Kustaa Mauri Armfelt apumiehinään – palautti Viipurin läänin muun Suomen yhteyteen, toivoen siten tekevänsä siellä vallitsevasta kurjuudesta ja sekasorrosta lopun.¹²

Samat yhdistämistulkinnat dominoivat pienen variaation suomalaista historian tutkimusta 1970-luvulle saakka. Arkistomiehenä

Viipurissa ja Helsingissä toiminut maisteri Ragnar Rosén nosti 1938 ilmestyneessä *Vanha Suomi* -nimisessä artikkelissaan yhdistämisen erääksi Suomen historian merkkipaaluksi:

On empimättä sanottava, että Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen oli suurimpia voittoja, mitä länsimainen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys on maassamme milloinkaan saavuttanut.¹³

Rosén painotti myös oikeustaistelun merkitystä ja yhdistämisen seurauksena syntyneitä maantieteellistä kansakokonaisuutta:

Silloin lehti odottamatta kääntyi. – – Matkallaan Porvoon valtiopäiville ei keisari Aleksanteri, joka juuri niihin aikoihin eli elämänsä valoispia kausia, voinut olla huomaamatta sitä valtavaa eroa, mikä oli olemassa Vanhan ja ns. Uuden Suomen välillä, joista toista oli väkisin koetettu venäläistyttää, kun taas toinen oli saanut kehittyä länsimaisten aatteiden piirissä. Keisarin mielialoihin vaikuttivat suuresti hänen suomalaiset neuvonantajansa, ennen kaikkea Kustaa Mauri Armfelt, ja loppujen lopuksi julkaistiin kuuluisa v:n 1811 manifesti, joka jälleen liitti Suomen erossa olleet jäsenet toisiinsa. Vanhan Suomen kärsimys-historia oli päättynyt.¹⁴

Suomen historian käsikirjan jälkimmäisessä niteessä (1949) poliittisen historian professori Erkki K. Osmonsalo puolestaan katsoi, että yhdistämisajatuksen alkuperä oli osittain lahjoitusmaakysymyksen ratkaisemisessa. Taustalla vaikuttivat myös venäläisten lakien ja käytäntöjen sekä ruotsalaisperäisten siviililakien yhteensovittamisesta aiheutuneet ristiriidat. Osmonsalo arvioi, että lahjoitusmaakysymys ja Vanhan Suomen yleisesti heikentynyt taloudellinen ja sosiaalinen tilanne olivat keskeisimmät syyt Alek-

12. J. R. Danielson-Kalmari (1931), *Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen*, IV, 9–10.

13. Ragnar Rosén (1938), 'Vanha Suomi', *Karjalan historiaa, Historian Aitta VIII*, 154.

14. Rosén (1938), 134.

santeri I:n yhdistämispäätökselle. Sodanjälkeinen ilmapiiri heijastui Osmonsalon tekstissä varovaisempina sanakäanteinä, mutta sortovuosien venäläistämisargumentti näkyi edelleen selvästi.

Näin hänessä [Aleksanteri I:ssä] syntyi ikään kuin itsestään ajatus, että Viipurin kuvernementin pelastaminen täydellisestä tuhosta tuskin oli muuten mahdollinen kuin että venäläistämispuuhat lopetettiin ja että Viipurin kuvernementissakin pantiin toimeen nyt vallatussa Suomessa voimassa oleviksi taatut kansalaisoikeudet ja oikeusjärjestys.¹⁵

Kaikkien näiden tulkintojen lähtökohtana oli Vanhan Suomen ”palauttaminen” entiseen kansalliseen yhteyteensä. Sekä palauttajista että asiaa jo Kustaan sodan aikana esillä pitäneistä Liikkalan ja Anjalan miehistä tehtiin sankareita, kaukokatseisia kansakokonaisuuden ja sen maantieteellisen alueen puolustajia, jotka ymmärsivät, että suomalaiset oli pidettävä irrallaan venäläisistä vaikutteista. Tästä syystä yhdistäjien saavutukset nähtiin kulttuuritekona, joka pelasti Viipurin läänin kaikesta vieraasta ja kelvottomasta, kuten Max Engman on huomauttanut.¹⁶

Yhdistämistoimien seurauksena Vanhan Suomen säätyläiset joutuivat omaa lääninään koskeissa ratkaisussa kokonaan sivuraitelle. Heitä ei kelpuutettu uuteen läänneikä paikallishallintoon, ja yhtä lukuun ottamatta myös entiset kihlakunnantuomarit määrättiin lakkautuspalkalle. Rosénin sekä dosentti V. A. Nordmanin ja professori Yrjö Blomstedtin mielestä tämä oli Vanhan Suomen integroinnin kannalta ollut suuri vahinko. Suomen Sukututkimusseuran piirissä vaikuttaneen kolmikön mukaan Vanhan Suomen säätyläisten oli helpompi suhtautua kaksijakoiseen alamaisuuteensa kuin Ruotsiin tähyävien läntisten maanmiestensä. Vanhan Suomen säätyläiset olivat syntyneet Venäjän hallitsijoiden alamaisiksi eikä heidän näkökulmastaan katsottuna historia ollut totisesti Ruotsin kuninkaiden historiaa. Vanhan Suomen säätyläisten syrjäyttämistä 1810-luvulla seurasi Blomstedtin mukaan

trendi, jossa monet hakeutuivat keisarikunnan puolelle sotilasakatemioidiin tai siivilioppilaitoksiin. Tutkintojen jälkeen he jäivät Venäjälle eivätkä monetkaan heistä palanneet takaisin. Muutamat Vanhan Suomen säätyläiset löysivät turvasataman kenraalikuvernöörin kansliasta ja postilaitoksesta, joissa palvelikin runsaasti sukuperältään ”vanhasuomalaisia” virkamiehiä.¹⁷

Rasilaisen argumentti perustuslaillisen selityksen ensisijaisuudesta osuu yksin kansallisen koulukunnan painotusten kanssa. Vanha Suomi ja sen asukkaat oli pelastettava antamalla heille samat lait ja oikeudet kuin suuriruhtinaskunnan asukkailla ja oli. Se tarkoittiko keisari *la Constitution* -ilmauksella vuoden 1772 hallitusmuotoa ja vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjaa, on mielestäni toissijainen kysymys, ja olen näkeväni Rasilaisen olevan enemmän kiinnostunut 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosien ”leomecheliniläisen” valtiosääntökeskustelun argumentaation ja painotusten ulottamisesta Vanhan Suomen yhdistämiseen.

Muita yhdistämisesimerkkejä

Olen Rasilaisen kanssa samaa mieltä siitä, että yhdistämismanifestin ajankohta on tärkeä ja se tarjoaa yhden lisäselityksen, miksi manifestia ei annettu esimerkiksi 1809 tai 1810. Vanhan Suomen yhdistämisellä oli nimittäin erityistä poliittista merkitystä juuri loppuvuodesta 1811, jolloin Venäjän ja Ranskan välit olivat kiristyneet ja niiden välinen yhteentörmäys näytti todennäköiseltä.

15. Erkki K. Osmonsalo (1949), *Suomen historian käsikirja II*, 73–76, lainaus 74.

16. Max Engman (2009), *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*, 113–122.

17. Rosén (1938), 154–159; Ragnar Rosén (1948), 'Vanhan Suomen säätyläistö, Erään yhteiskuntaryhmän kehityksen hahmottelua', *SSSV XXXII*, 23–36; V. A. Nordman (1950), 'Salaneuvos Fredric Steven (1781–1851), eräs Vanhan Suomen edustaja', *SSSV XXXIII–XXXIV*, 79–145; Yrjö Blomstedt (1992), 'Vanha Suomi ja Suomen suuriruhtinaskunta', *Kabden kruunun alla, Kymijoki rajana 1743–1811*, 136–141. Ks. myös Robert Schweitzer (2008), 'Die Deutschbalten und das "Alte Finland"', *Finland, das Zarenreich und die Deutschen, Gesammelte Studien zum europäischen Nordosten, Festgabe zum 60. Geburtstag des Verfassers*, 85–91.

Suomalaisten lojaalisuus oli varmistettava ja yhdeksi keinoksi tämän tavoitteen saavuttamisessa tuli Vanhan Suomen yhdistämisen suuriruhtinaskuntaan. Samalla se asetui luontevaksi osaksi jo vuodesta 1808 alkanutta suomalaisten ”palkitsemista”, minkä Venäjän tiedeakatemian historian instituutin professori V. V. Roginski toi esiin Haminan rauhan 200-vuotiskonferenssissa syksyllä 2009 pitämässään esityksessä.¹⁸

Vastaavanlaisia yhdistämisä oli nähty tai yritetty hieman ennen Vanhan Suomen liittämistä suuriruhtinaskuntaan. Napoleon oli yhdistänyt Puolan jaoissa Preussin ja Itävallan liittämät alueet Varsovan suurherttuakunnaksi, ja Aleksanteri I oli suunnitellut ulkoministeri Adam Czartoryskin kanssa vastaavaa toimenpidettä Venäjän hallinnassa olevilla puolalaisalueilla. Napoleon yritti toimia puolalaisten hyväntekijänä ja saada heidät suurherttuakunnan avulla lojaaleiksi tukijoikseen, mikä kantoikin hedelmää, kun ruhtinas J. A. Poniatowskin johdolla koottiin puolalainen armeijakunta, joka osallistui Napoleonin Venäjän-retkeen 1812. Aleksanteri I pyrki puolestaan puolalaisen ulkoministerinsä vaikuttamana keisarikunnan puolalaisalueiden kehittämiseen ja hallinnon integroimiseen.

Vuoden 1811 yhdistämiss päätöksen rinnalla on kiinnostavaa tarkastella Elisabet I:n päätöstä yhdistää Uudenkaupungin ja Turun rauhoissa Ruotsista liitetyt alueet Viipurin kuvernementiksi. Yhdistämistä ajanut kenraali Balthasar von Campenhausen oli hoitanut hattujen sodan aikana valloitetun Suomen alue- ja paikallishallintoa. Turun rauhan jälkeen hän ehdotti keisarinnalle saamiensa kokemusten perusteella Viipurin, Käkisalmen ja Kymikartanon provinssien yhdistämistä hallinnon ja verotuksen tehostamiseksi. Ratkaisu oli mahdollinen vain, koska Uudenkaupungin rauhan (1721) itäpuolisessa Vanhassa Suomessa oli säilytetty keskeisiltä piirteiltään ruotsalainen hallinto ja verotusjärjestelmä päinvastoin kuin Inkerissä.

Vuoden 1744 yhdistäminen oli ennen kaikkea hallinnollinen eikä siinä heti puuttu alueilla noudatettuihin oikeudellisiin normeihin. Turun rauhansopimuksessa

1743 keisarikuntaan liitetyle Kyminkartanon provinssille oli vahvistettu oikeus käyttää ruotsalaista vuoden 1734 yleistä lakia, ja vaikka vuoden 1721 Uudenkaupungin rauha ei lakiprivilegiota Viipurin ja Käkisalmen provinssille vahvistanutkaan, niin käytännössä näillä alueilla siirryttiin viimeistään 1730-luvun alusta lähtien noudattamaan ruotsalaisia Kristofer Baijerilaisen maanlakia (1442) ja Maunu Eerikinpojan kaupunginlakia (1357). Aivan kategorisesta rajauksesta ei kuitenkaan ollut kyse, sillä vuoden 1734 lain rikoskaari määrättiin 1763 otettavaksi käyttöön myös Uudenkaupungin rauhan rajan itäpuolella. Ratkaisuun vaikutti ennen kaikkea Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegion halu saada voimaan yhdenmukainen rikoslain käytäntö Viipurin kuvernementin kaikissa osissa. Lisäksi Viipurin kuvernementissa noudatettiin ruotsalaisia veroperusteita (maa- ja henkiverot), ja lahjoitusmaiden osalta seurattiin vuoden 1728 verorevision määräyksiä, joiden mukaan kruunu sai pidättää itselleen kolmasosan lahjoitusmaiden veroista.¹⁹

Venäläisessä hallintotraditiossa oli toisin sanoen myönteisiä kokemuksia erillisestä suomalaisia alueita koskevasta ei-venäläisestä hallintojärjestyksestä jo paljon ennen Porvoon maapäiviä tai Vanhan Suomen yhdistämistä. Aivan kuten keisarit Aleksanteri I:stä Nikolai II:een olivat vahvistaneet suuriruhtinaskunnan erillisaseman, myös 1700-luvun Venäjän hallitsijat olivat vahvistaneet muun muassa Vanhan Suomen kaupunkien privilegit. Esimerkiksi kaksi vuotta valtaistuimelle nousunsa jälkeen 1764 Katariina II vahvisti Viipurin kaupungin entiset Ruotsin vallan aikaiset privilegit aivan kuten hänen edeltäjänsäkin olivat tehneet, eikä yksikään hallitsijoista pyrkinyt lakkaut-

18. V. V. Roginski (2009), *Vanhan Suomen palauttaminen Venäjän näkökulmasta*, esitelmä Haminan rauhan 200-vuotissymposiumissa 17.9.2009. Symposiumin esitelmät on tarkoitus julkaista, mutta tätä kirjoitettaessa ne eivät vielä olleet ilmestyneet.

19. O. Hj. Granfelt (1931), 'Rättskipningen i Gamla Finland under ryska tiden (1721–1811)', *JTF*, 274–314; Jyrki Paaskoski (1993), 'Om privilegierna i Viborgs provins vid freden i Nystad 1721', *HTF*, 361–388.

tamaan alueella noudatettuja ruotsalaisia lakeja.²⁰

Kaikkein kriittisimmin on suhtauduttu Katariina II:n 1770- ja 1780-luvulla toteuttamaan kuvernementihallintoreformiin, joka yhdenmukaisti koko keisarikunnan alue- ja paikallishallinnon sekä oikeushoidon. Järjestelmä astui Viipurin käskynhaltijakunnaksi nimetyssä kuvernementissa voimaan 1784, mutta siinäkään ei puututtu Vanhassa Suomessa noudatettuihin ruotsalaisiin lakeihin. Lisäksi Liivinmaan, Viron ja Viipurin kuvernementtien kameraali- ja oikeushallinto oli eriytetty omiin ei-venäläisiin erikoisvirastoihinsa eli Liivinmaan, Viron ja Suomen kamarikonttoriin ja oikeuskollegioon jo 1720-luvulta lähtien. Käskynhaltijahallintouudistuksessa (1784) kollegioiden valtaa siirrettiin aluehallintoon ja esimerkiksi kamarikonttorin asiat siirrettiin Viipurin kameraalihoville, joka toimi Vanhan Suomen yhdistämiseen asti. Vastaavasti samassa uudistuksessa oikeuskollegion tehtävät annettiin vetoomustuomioistuimeksi määrätyille Viipurin siviili- ja rikostribunaaleille, joiden toiminta päättyi Paavali I:n määräyksestä 1797, jolloin niiden tehtävät palautettiin Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegiolle.

Uudet näkökulmat – uudet lähteet

Yhdistämistä voidaan metodisesti tarkastella ainakin kahdesta eri näkökulmasta. Mielestäni vuoden 1811 tapahtumia, päätöksiä ja niiden syitä pitäisi ensisijaisesti lähestyä vuoteen 1811 liittyvien aineistojen ja henkilöiden kautta. Samalla on koko ajan kysyttävä, mitä voimme tietää ja mitä emme koskaan voi saada selville prosessin eri vaiheista sekä suhteutettava tiedossa olevat lähteet kokonaisuuteen ja etsittävä rinnalle uusia. Vanhan Suomen suuriruhtinaskuntaan yhdistämisen kohdalla ongelma on ollut jossain määrin siinä, ettei tutkimuksen piiriin ole tuotu uusia lähteitä, vaan keskustelu on liikkunut vanhojen ja jo tiedossa olleiden asiakirjojen uudelleen tulkinnassa. – Nykytutkimus tarvitsisi tässäkin asiassa tuekseen uusia lähteitä, joita olisi löydettävissä venäläisistä arkistoista. On varsin todennäköistä, että asiaan otti kantaa Spe-

ranskin ja amiraali P. V. Tšitšagovin lisäksi esimerkiksi valtakunnankansleri N. P. Rumjantsev.

Nojautuminen yli sata vuotta vanhan historiografian tulkintoihin ja linjanvetoihin on kokonaan toinen tutkimusmetodinsa eikä ole lainkaan selvää, että näitä kahta menetelmää voidaan hedelmällisesti yhdistää toisiinsa. Ongelmanasettelu ja tutkimustilanne on suuresti muuttunut Yrjö-Koskisen ja Danielson-Kalmarin ajoista, mikä olisi mielestäni otettava myös nykytutkimuksessa huomioon.

Kuvaavaa on ollut myös se, että suomalaisessa historiantutkimuksessa on edellä mainittua Danielson-Kalmarin *Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen* -kokoelman artikkeleita lukuun ottamatta pysähdytty vuosina 1812–13 toimineeseen Vanhan Suomen järjestämiskomitean selvitystyöhön. Sen sijaan siitä miten Vanhan Suomen integrointi suuriruhtinaskunnan osaksi käytännössä toteutui, on vain vähän uudempaa tutkimusta, joka sekkin on jäänyt hajanaiseksi.

Viipurin läänin kuvernöörit ja suuriruhtinaskunnan senaatti eivät edenneetkään yhdistämistoimissaan niin nopeasti kuin Aleksanteri I ja Armfelt olivat alun perin edellyttäneet, koska tiellä oli lukuisia käytännön vaikeuksia. Esimerkiksi maaverojen määräämiseksi oli ensin tehtävä tarvittavat maanmittaustoimet ja isojako, ja tämä vei aikaa kruununmaiden osalta 1840-luvulle saakka. Kaupunkihallinnon kohdalla muutokset olisivat merkinneet niiden tulopohjan romahduttamista. Valtaosa kaupunkien tuloista koostui nimittäin viinaoikeuksien vuokraamisesta, eikä tätä käytäntöä suuriruhtinaskunnan puolella tunnettu. Siihen ei kuitenkaan voitu heti kajota, koska tilalle ei ollut

20. Jyrki Paaskoski (2009), *Venäjän keisarikunta ja Suomen suuriruhtinaskunnan synty 1808–1820, näytelmä 21.4.–17.9.2009 Kansallisarkistossa*, 39. Vrt. Petri Karonen (2010), ”Tre intressanta samlingspresentationer av brytningen 1809, HTF, 219. Prof. Karonen ei artikkeliani käsittelevässä arvostelussaan ymmärtänyt sanomaani Vanhan Suomen privilegiotradition historiallisesta ja kokemuseräisestä merkityksestä ennen vuotta 1809.

helposti rakennettavissa korvaavaa järjestelmää. Kouluolojen osalta voidaan lyhyesti todeta, että ne olivat Vanhassa Suomessa verrattomasti edistykellisempiä opetusohjelmiseen ja tyttökouluineen kuin Uudessa Suomessa, mikä ymmärrettiin vasta vuosikymmeniä myöhemmin sekä tuomiokapitu-leissa että senaatissa.²¹

Yhdistämisen eräs keskeisimmistä motiiveista eli lahjoitusmaajärjestelmän muuttaminen jäi sekin puolitiehen niin vaikutusvaltaisten donataarien vastustuksen kuin suuriruhtinaskunnan viranomaisten passiivisuuden vuoksi. 1830-luvulla jännitys lahjoitusmailla lisääntyi häätöjen vuoksi eikä sotaväen paikalle kutsumiselta ja kuolonuhreiltakaan voitu välttyä. Hovioikeuden perustaminen Viipuriin 1839 helpotti tilannetta, mutta vasta suuriruhtinaskunnan valtiopäivien päätökset 1863 ja 1867 varata rahaa lahjoitusmaiden lunastamiseksi sitä mukaa kun niitä tuli myyntiin, avasi tien lahjoitusmaajärjestelmän purkamiselle. Sekin oli pitkä prosessi ostoneuvotteluineen, maanmittaustoimituksineen ja verollepanoineen ennen kuin talonpojille voitiin jakaa maan omistamisen takaavat perintökirjat. Prosessi lähti käyntiin 1870-luvulla ja viimeiset perintökirjat jaettiin talonpojille vasta 1920-luvulla.²²

Vanhan Suomen ja sen jälkivaikutuksen tutkiminen ansaitsisi ilman muuta oman laajasti rahoitetun tutkimusprojektinsa, sillä

meillä ei ole erillistutkimuksia esimerkiksi siitä, miten ja milloin yhdistäminen eri yhteiskunnan osa-alueilla käytännössä toteutettiin ja saatettiin päätökseen. Tähän hankkeeseen kuuluisi ilman muuta myös Vanhan Suomen yhdistämisen huolellinen analysoiminen. – Onkin yllättävää, että niinkin perinpohjaisesti ja monelta eri kantilta tutkitussa Suomen suuriruhtinaskunnan historiassa voi löytyä näin huomattava perustutkimuksellinen puute. ■

21. Maanmittauksen osalta ks. Mikko Huhtamies (2008), *Maan mitta, Maanmittauksen historia Suomessa 1633–2008*, 229–234. Kaupunkikulttuurin osalta ks. Anu Talka – Pia Puntanen (2005), *Linnoitus ja kaupunki, Lappeenrannan historia 1812–1917*, 298–311. Koululaitoksen osalta ks. Maija Rajainen (1940), *Vanhan Suomen koulut, I, Normaalikoulut vv. 1788–1806*, Edgar Hösch (1993), 'Deutsche Pädagogen in Altfinland an der Wende zum 19. Jahrhundert', *Finland-Studien II*, 33–61 sekä Jyrki Paaskoski (2010), 'Vanhan Suomen koululaitos', *Huoneentaulun maailma, Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*, 160–164.

22. Vanhemmasta tutkimuksesta ks. J. R. Danielson-Kalmari (1929, 1931), *Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen, II ja IV*. Uudemmasta tutkimuksesta erityisesti Riikka Myllys (2005), *Salmin kapina 1831, Kapinan taustat ja vaikutukset Salmin talonpoikaisyhteisöön Fedul ja Sergei Gromovin lahjoitusmaakaudelle*, Lisensiaattityö Joensuun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa, sekä lahjoitusmaiden lunastushistorian lyhyt yleisesittely Jyrki Paaskoski (2004), 'Viipurin läänin lahjoitusmaiden lunastaminen', *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*, 228–230.